

УДК 339.5

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Тетяна Яровенко; Ярослав Літвін; Георгій Терещенко

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Дніпро, Україна*

Резюме. Розраховано й проаналізовано динаміку показників міжнародної торгівлі України за період 2017–2021 рр. (зовнішньоторговельний оборот, сальдо торговельного балансу, індекс чистої торгівлі, міру залежності країни від міжнародної торгівлі, частку експорту у ВВП, частку експорту товарів та послуг у зовнішньоторговельному обороті, показники експортної, імпоротної та зовнішньоторговельної квот, а також відповідних коефіцієнтів покриття). Встановлено, що незважаючи на кризові умови реалізація вітчизняного зовнішньоторговельного потенціалу за період 2017–2021 рр. покращилася, що є позитивною тенденцією. Визначено міру залежності України від міжнародної торгівлі, що свідчить про її перехід з категорії «високозалежних країн» до категорії «помірно залежних». Зазначено, що експорт України зростає швидшими темпами, ніж імпорт, а негативним чинником при цьому є висока залежність країни від імпорту (про що свідчить від'ємне сальдо торговельного балансу протягом 2017–2020 рр.). Встановлено високий ступінь відкритості національної економіки та збільшення реалізації її експортного потенціалу, про що свідчать обсяги зовнішньоторговельної та експортної квот. Зауважено, що негативний вплив пандемії коронавірусу covid-19 на кон'юнктуру ринків у 2020 р. позначився зменшенням обсягу зовнішньоторговельного обороту. Проведено SWOT-аналіз, на основі якого обґрунтовано стратегію подальшого розвитку міжнародної торгівлі України в умовах кризи, а також надані практичні пропозиції для її реалізації. За результатами розрахунків встановлено, що слабкі сторони (недоліки) міжнародної торгівлі України переважають її сильні сторони, а рівень зовнішньоторговельної складової економічної безпеки нашої країни є від'ємним через переважання «загроз» над «можливостями» розвитку. Запропоновано задля забезпечення розвитку міжнародної торгівлі України в умовах кризи використати стратегію «міні-міні», яка спрямована на мінімізацію її «слабких» позицій та уникнення зовнішніх «загроз» розвитку. З'ясовано, що незважаючи на кризові явища, міжнародна торгівля України має великий потенціал розвитку, який вона намагається реалізовувати попри глобальні виклики та кризи.

Ключові слова: міжнародні торгівля, кризові умови, розвиток, динаміка, тенденції, показники, стратегія.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.174

Отримано 01.12.2022

UDC 339.5

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE OF UKRAINE IN CRISIS CONDITIONS

Tetiana Yarovenko; Yaroslav Litvin; Heorhii Tereshchenko

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

Summary. It is calculated and analyzed the dynamics of international trade indicators of Ukraine for the period 2017–2021 (foreign trade turnover, balance of trade balance, net trade index, degree of dependence of the country on international trade, share of exports in GDP, share of exports of goods and services in foreign trade turnover, indicators of export, import and foreign trade quotas, as well as corresponding coverage ratios) in the article. It was established that despite the crisis conditions, the realization of the domestic foreign trade potential for the period 2017–2021 improved, which is a positive trend. The extent of Ukraine's dependence on international trade was determined,

which indicates its transition from the category of «highly dependent countries» to the category of «moderately dependent countries». It is noted that Ukraine's exports are growing faster than imports, and the country's high dependence on imports is a negative factor (as evidenced by the negative trade balance during 2017–2020). A high degree of openness of the national economy and an increase in the realization of its export potential have been established, as evidenced by the volume of foreign trade and export quotas. It was noted that the negative impact of the covid-19 coronavirus pandemic on the market situation in 2020 was affected by a decrease in the volume of foreign trade turnover. A SWOT analysis was conducted, on the basis of which the strategy for the further development of Ukraine's international trade in the context of the crisis was substantiated and practical proposals for its implementation were provided. Based on the results of calculations, it was established that the weaknesses (deficiencies) of Ukraine's international trade outweigh its strengths. And the level of the foreign trade component of our country's economic security is negative due to the predominance of «threats» over «opportunities» for development. In order to ensure the development of Ukraine's international trade in the crisis, it is proposed to use the «mini-mini» strategy, which is aimed at minimizing its «weak» positions and avoiding external «threats» to development. It was found that despite the crisis phenomena, Ukraine's international trade has great development potential, which it is trying to realize despite global challenges and crises.

Key words: international trade crisis conditions, development, dynamics, trends, indicators, strategy.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.174

Received 01.12.2022

Постановка проблеми. Провідною рушійною силою економічного розвитку у XXI столітті стала міжнародна торгівля, яка збільшилася у масштабах і зазнала змін під впливом провідних тенденцій глобалізації, лібералізації та інтеграції. Відбувається диверсифікація їх видів та форм, географічної й товарної структури, напрямів товарних потоків на основі виробничого й науково-технічного співробітництва. Проте поширення цього явища відбувається в умовах світових криз на тлі глобальних дисбалансів. Здійснення міжнародної торгівлі у такій ситуації вимагає обґрунтування розроблення системної стратегії розвитку, яка враховуватиме інституційне вдосконалення, державне регулювання й реформування. Міжнародна торгівля України з провідними країнами світу відбувається в умовах євроінтеграції, пандемії, торговельних війн та воєнного стану, що вимагає подальших досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання подальшого розвитку міжнародної торгівлі України, з огляду на необхідність забезпечення національної економічної та світової продовольчої безпеки, привертають дедалі більше уваги вчених, політиків та громадських діячів. Дослідження у цій сфері активно проводять вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: В. Бойко, О. Алімова, А. Голікова, О. Довгаль, В. Дубровський, О. Шепотило, Г. Давиденко, В. Кончин, І. Єріна, П. Кругман, Дж. Сакс, Ю. Козак, С. Кульцький, Дж. Стігліц, П. Сазерленд, Дж. Бхагваті, У. Дадуш, Т. Чернявська та ін. Наукові праці вони присвячують аналізу стану, виявленню тенденцій міжнародної торгівлі та напрямів торговельної політики, а також використанню національного експортного потенціалу, зокрема в умовах кризи, пов'язаної із пандемією covid-19. Незважаючи на це, розгляду потребує обґрунтування стратегії подальшого розвитку міжнародної торгівлі України, особливо в умовах воєнного стану.

Метою дослідження є обґрунтування стратегії розвитку міжнародної торгівлі України у кризових умовах.

Постановка завдання. Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі завдання: розраховано й проаналізовано показники міжнародної торгівлі України за період 2017–2021 рр. (зокрема зовнішньоторговельний оборот, сальдо торговельного балансу, індекс чистої торгівлі, міру залежності країни від міжнародної торгівлі, частку експорту у ВВП країни, показники квот та коефіцієнтів покриття); для обґрунтування стратегії подальшого розвитку міжнародної торгівлі України застосовано SWOT-аналіз, на основі якого надано практичні пропозиції. Методологічну основу дослідження складає комплекс заходів наукового пізнання, серед яких: функціональний аналіз та синтез, метод індукції, системний підхід, статистичний метод, методи експертних оцінювань і SWOT-аналізу.

Викладення основного матеріалу. Про розвиток міжнародної торгівлі України свідчать показники динаміки й структури експорту та імпорту (табл. 1), відповідних квот і коефіцієнтів покриття (табл. 2). Результати аналізу свідчать про помітне зростання обсягів експорту й імпорту товарів і послуг, зокрема експорту у 2021 р. – на 57,3% (у порівнянні з базовим 2017 р.) та імпорту – на 46,8% відповідно.

Таблиця 1. Показники міжнародної торгівлі України за період 2017–2021 рр.

Показники	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Експорт товарів та послуг, млн дол США	43264,7	47334,9	50054,6	49191,8	68072,3
Імпорт товарів та послуг, млн дол США	49607,1	57187,5	60800,1	54336,1	72843,1
Зовнішньоторговельний оборот, млн дол США	92 871,8	104 522,4	110 854,7	103 527,9	140 915,4
Сальдо торговельного балансу, млн дол США	-6 342,4	-9 852,6	-10 745,5	-5 144,3	-4 770,8
Індекс чистої торгівлі	-0,068	-0,094	-0,097	-0,0497	-0,034
Міра залежності країни від міжнародної торгівлі	41,43	39,93	36,02	33,05	35,21
Частка експорту товарів та послуг у зовнішньоторговельному обороті, %	46,59	45,29	45,15	47,52	48,31
Частка експорту у ВВП, %	38,6	36,2	32,5	31,4	34,0

Джерело: розраховано авторами на основі [1; 2; 3].

Протягом 2017–2018 рр. обсяг зовнішньоторговельного обороту зріс на 12,5%, але далі зростання уповільнилося та протягом 2018–2019 рр. становило лише 6%. Негативний вплив пандемії коронавірусу covid-19 на кон'юнктуру ринків у 2020 р. позначився зменшенням обсягу зовнішньоторговельного обороту на 6,6%. Однак вже у 2021 р. ситуація покращилася й загальне зростання цього показника становило 36,1%. Попри нерівномірні темпи приросту загального зовнішньоторговельного обороту його зростання протягом аналізованого періоду становить 51,7%. Частка експорту товарів та послуг у зовнішньоторговельному обороті має позитивну динаміку: якщо у 2017 р. вона становила 46,59%, то у 2021 – зросла до 48,31%. Відповідно й зменшилася частка імпорту товарів та послуг з 53,41% до 51,69%. Обсяг імпорту товарів та послуг протягом аналізованого періоду також збільшився з 49607,1 млн дол США до 72843,1 млн дол США (на 46,8%). Частка експорту у ВВП України протягом 2017–2021 рр. скоротилася на 4,6%, проте експортний потенціал продовжує відігравати стратегічно важливу роль для економіки України.

Таблиця 2. Показники квот та коефіцієнтів покриття міжнародної торгівлі України за період 2017–2021 рр.

Показники	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Експортна квота, %	38,60	36,16	32,53	31,41	34,02
Імпортна квота, %	44,26	43,69	39,51	34,69	36,41
Зовнішньоторговельна квота, %	41,43	39,93	36,02	33,05	35,21
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, %	87,2	82,8	82,3	90,5	93,5
Коефіцієнт покриття імпортом експорту, %	114,7	120,8	121,5	110,5	107,0

Джерело: розраховано авторами на основі [1; 2; 3].

Експортна та імпортна квоти України протягом аналізованого періоду помітно скоротилися: експортна на 3,12%, а імпортна на 3,18% відповідно. Імпортна квота протягом усього періоду перевищувала експортну, проте їх розрив поступово зменшується. Про високий ступінь відкритості національної економіки та реалізацію експортного потенціалу свідчать обсяги зовнішньоторговельних квот (які перевищують

межу в 27%). Слід відзначити загальне зменшення зовнішньоторговельної квоти у досліджуваному періоді на 15%. Це характеризує значний вплив міжнародної торгівлі на економіку України та її залученість до світового господарства. Наша країна мала позитивне сальдо експорту-імпорту за торгівлею товарами і послугами лише у 2021 р., що є наслідком значного скорочення імпорту через пандемії. В інші періоди спостерігалось перевищення імпорту над експортом.

Після лютого 2022 р. міжнародна торгівля України почала відчувати обмеження та збої, що негативно позначилося та торговельних відносинах з країнами ЄС й поставило під загрозу глобальну продовольчу безпеку [4].

Для обґрунтування стратегії подальшого розвитку міжнародної торгівлі України доцільно застосувати SWOT-аналіз (табл. 3), який дозволяє визначити співвідношення негативних і позитивних чинників, загроз і можливостей внутрішнього та зовнішнього оточення. Це, у свою чергу, є підґрунтям розроблення практичних заходів управління торговельно-економічними відносинами з урахуванням конкурентних переваг на довготривалому перспективу.

Таблиця 3. SWOT-аналіз розвитку міжнародної торгівлі України

<i>Переваги (Strengths)</i>	<i>Недоліки (Weaknesses)</i>
Економічна активність у небойо-вих зонах стабілізувалася, економіка пристосовується до умов війни; вигідне географічне положення та велика територія; наявність природних ресурсів, виробничого та наукового потенціалу; високий рівень кваліфікації кадрів та організованості населення	Військові дії; транспортно-логістичні обмеження; нерозвиненість і пошкодження інфраструктури; процес деіндустріалізації економіки; сировинна орієнтованість експорту та низький рівень його диверсифікації; висока залежність від імпорту; залежність від зовнішнього ринку збуту; недоліки законодавчої бази; дефіцит прямих інвестицій та низький рівень приватного споживання; дисбаланс на валютному ринку; відсутність модернізації виробничих потужностей; орієнтація державної політики на низькотехнологічні галузі; значний рівень корупції та тіньового сектора економіки; збої та зупинка виробництва; високий рівень залежності від зовнішньоекономічної політики та підтримання міжнародних фінансових організацій
<i>Можливості (Opportunities)</i>	<i>Загрози (Threats)</i>
Припинення військового конфлікту; активізація реформування секторів національної економіки; забезпечення соціально-політичної стабільності; вдосконалення законодавчої бази та імплементація міжнародних вимог; відновлення пошкодженої інфраструктури; прискорений розвиток високотехнологічних, інноваційних галузей	Загроза національній безпеці; світові кризи, зокрема, пов'язані з пандеміями; посилення монополізації ключових секторів національної економіки; збільшення залежності від зовнішньої допомоги; поглиблення процесів тінізації економіки; не вирішення питань забезпечення зовнішньоторговельної безпеки; завдання шкоди критичній інфраструктурі; дестабілізація фінансового сектора; зростання зовнішнього боргу; тиск на систему соціального захисту й ринок праці; негативні зміни обсягу та структури робочої сили через вимушену зовнішню й внутрішню міграцію, мобілізацію; збільшення рівня безробіття та зменшення середньої заробітної плати; втягування України в торговельні війни; підвищення рівня політичної та економічної нестабільності; волатильність кон'юнктури світових ринків; зростання цін на енергоносії та інші стратегічні ресурси

Джерело: складено авторами.

Під час SWOT-аналізу для кожного з чинників здійснюється експертне оцінювання за 10-бальною шкалою з урахуванням ступеня важливості. Встановлено, що слабкі сторони (недоліки) переважають сильні сторони вітчизняної міжнародної торгівлі, а рівень зовнішньоторговельної складової економічної безпеки України є від'ємним через переважаання загроз над можливостями. Отже, задля забезпечення розвитку міжнародної торгівлі України запропоновано використати стратегію «міні-міні», яка спрямована на мінімізацію слабких позицій та уникнення зовнішніх загроз. У межах цієї стратегії доцільним є проведення системного реформування державної політики, яке спрямоване на: підтримання й розвиток експортоорієнтованих та імпортозамінних виробництв, диверсифікацію напрямів міжнарод-

ної торгівлі та її товарно-географічної структури; імплементацію міжнародних вимог торгівлі; відновлення пошкодженої інфраструктури; зняття транспортно-логістичних обмежень; модернізацію виробничих потужностей та прискорений розвиток високо-технологічних, інноваційних та високорентабельних галузей; протидію монополізації ключових секторів національної економіки та втягування України у торговельні війни; забезпечення балансу на валютному ринку тощо.

Отже, незважаючи на кризові умови реалізація вітчизняного зовнішньоторговельного потенціалу останніми роками покращилася, про що свідчить збільшення питомої ваги експорту в зовнішньоторговельному обороті. Порівнюючи темпи зростання експорту та імпорту, слід відзначити, що експорт зростає швидшими темпами, ніж імпорт. За цей період країни ЄС стали найпріоритетнішим ринком для експорту України та основним джерелом імпорту товарів і послуг. Однак негативним аспектом є висока залежність країни від імпорту, про що свідчить від'ємне сальдо торговельного балансу протягом 2017–2020 рр. 2020 р. став для української економіки найбільш кризовим періодом, на який припадає основний вплив світової пандемії. Проте у 2021 р. ця тенденція поступово змінюється. Динаміка показника міри залежності країни від міжнародної торгівлі свідчить про перехід України з категорії «високозалежних країн» до категорії «помірно залежних».

Висновки. Результати дослідження свідчать, що вітчизняна економіка є відкритою, адже має високі показники експортної та зовнішньоторговельної квот. Незважаючи на кризові явища, міжнародна торгівля України має великий потенціал розвитку, який вона намагається реалізовувати попри глобальні виклики.

Conclusions. Thus, the results of the study indicate that the domestic economy is open, because it has high indicators of export and foreign trade quotas. Despite the crisis, Ukraine's international trade has great development potential, which it is trying to realize despite global challenges.

Список використаних джерел

1. Економічна статистика. Зовнішньоекономічна діяльність. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2022).
2. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart> (дата звернення: 15.11.2022).
3. Валовий внутрішній продукт. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2022).
4. Країна-агресор зруйнувала всі здобутки експортного потенціалу України і поставила під загрозу глобальну продовольчу безпеку. Інформаційне управління. Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223191.html> (дата звернення: 15.11.2022).

References

1. Ekonomichna statystyka. Zovnishnjoekonomichna dijalnistj. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Economic statistics. Foreign economic activity. State statistics service of Ukraine]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 15 November, 2022).
2. Oficijnyj kurs ghryvni shhodo inozemnykh valjut. Nacionaljnyj bank Ukrainy. [The official exchange rate of the hryvnia against foreign currencies. National Bank of Ukraine]. URL: <http://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart> (accessed: 15 November, 2022).
3. Valovyj vnutrishnij produkt. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Gross domestic product. State Statistics Service of Ukraine]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 15 November, 2022).
4. Krajina-aghresor zrujnuvala vsi zdobutky eksportnogho potencialu Ukrainy i postavyla pid zagrozu globaljnu prodovoljchu bezpeku. Informacijne upravlinnja. Verkhovna Rada Ukrainy. [The aggressor country destroyed all the achievements of Ukraine's export potential and endangered global food security. Information management. The Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://www.rada.gov.ua/news/razom/223191.html> (accessed: 15 November, 2022).